

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

WYSTRÓJ MALARSKI I SZTUKATORSKI ŚCIAN NAWY GŁÓWNEJ I NAW BOCZNYCH
W KOŚCIELE PARAFIALNYM PW. WNIĘBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY
W KONIEMŁOTACH (WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE).

OPRACOWANIE:

1. Charakterystyka i historia obiektu.

„Koniemłoty są jedną z najstarszych miejscowości na ziemi staszowskiej. Niektórzy historycy twierdzą, iż już Bolesław Chrobry oddał ją na własność benedyktynom z klasztoru na Świętym Krzyżu. Z całą pewnością Koniemłoty istniały w I poł. XIII w., gdyż w 1246 r. odbył się tam zjazd dostojników małopolskich z udziałem księcia sandomierskiego Bolesława Wstydlivego. Parafia Koniemłoty erygowana była przed 1326 r., kiedy to odprowadzała świętopietrze. Początkowo istniał w niej drewniany kościół, który spłonął na początku XVII w. Od 1493 r. parafia była prepozyturą Klasztoru Benedykt na Świętym Krzyżu (patronat nad osadą zakonnicy posiadali do 1819 r.). Z Koniemłotów pochodził ks. Roman Kotlarz, działacz opozycji demokratycznej w czasach PRL, uczestnik wydarzeń radomskiego czerwca, zamordowany przez funkcjonariuszy SB w 1976 r. (jest pochowany na miejscowym cmentarzu). Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP zbudowany został w latach 1637-1649 przez benedyktynów, z fundacji ks. Łukasza Sokołowskiego. Uroczyste poświęcono go w 1649 r. Zniszczony przez pożar w 1770 r., odnowiony został w 1778 r. przez ks. Emeryka Gołaszewskiego. W latach 1937-1939 dobudowano dwie nawy boczne wg projektu Stefana Szyllera. Kościół był restaurowany wewnątrz w 1982 r. Natomiast tynki zewnętrzne odnowiono w 1988 r. W 2007 rozpoczęto odnowę kompleksu kościelno-klasztornego w Koniemłotach wraz z otoczeniem. Świątynia jest późnorenesansową budowlą orientowaną, murowaną z kamienia pokrytego tynkiem. Składa się z dwuprzęsłowej nawy głównej, z dobudowaną od północy w 1732 r. kaplicą św. Benedykta, naw bocznych dobudowanych w XX w. oraz jednoprzęsłowego, wielobocznie zamkniętego prezbiterium, z piętrową przybudówką od północy, gdzie na parterze jest zakrystia, a na piętrze skarbczyk. Od zachodu nawę zamyka wysoka, ośmioboczna wieża z 1708 r., nakryta późnobarokowym hełmem z latarnią, z kwadratową kruchtą w przyziemiu. Prezbiterium nakryte jest sklepieniem kolebkowym z lunetami, zdobionym sztukateriami w stylu kalisko-lubelskim. Wyposażenie kościoła to barokowy ołtarz główny z obrazem Niepokalanego Poczęcia NMP w pozłacanej sukience z 1742 r. oraz barokowe ołtarze boczne, stalle z obrazami olejnymi przedstawiającymi życie Maryi, ambona z 1718 r.”¹

We wnętrzu nawy głównej i naw bocznych zachował się wystrój malarski powstały prawdopodobnie w latach 80-tych XX w. W dokumentach archiwalnych zachowały się zapisy dotyczące kolejnych prac remontowych we wnętrzu świątyni:

1892 r.- bielenie wnętrza wapnem,

1887 r. – wskutek spękań usunięto sztukaterie (prawdopodobnie o kompozycji analogicznej do zachowanej w prezbiterium) i ceglane sklepienie nawy, zmieniono je na sklepienie drewniane zachowane do dziś,

1897 r.- malowanie kościoła przez art. A. Rozpęda z Krakowa (dekoracje malarskie z tego czasu stwierdzono podczas badań stratygraficznych w prezbiterium, widoczne są również na fotografii archiwalnej z pocz. XX w.),

1929 r.- kościół nie posiada dekoracji malarskiej (być może został wcześniej przemalowany w jednolitej kolorystyce),

1937-1939 r.- rozbudowa kościoła, powstają wg proj. Stefana Szyllera nawy boczne i zakrystia.

¹ <https://diecezjasandomierska.pl/koniemloty-wniebowziecia-nmp/>

Fotografia archiwalna z pocz. XX w. Wnętrze nawy głównej przed dobudową naw bocznych. Widoczna dekoracja malarska z 1879 r. wykonana przez A. Rozpęda z Krakowa.

2. Technika wykonania.

Świątynia w pierwotnym założeniu (nawa główna i prezbiterium) wzniesiona została z kamienia na zaprawie wapienno- piaskowej. Sklepienia wykonano z cegły, sztukaterie w tradycyjnej technologii. Na powierzchnie ścian nałożono tynki wapienno-piaskowe i pobiałą (być może z dekoracją malarską, relikty z XVI w. zachowane są w glicyfach okien prezbiterium). Następnie powierzchnie ścian i sklepienia bielono wapnem. Dekoracja malarska z 1897 r. wykonana została w technice klejowej i kazeinowej. Kolejne nawarstwienia powstały już po dobudowaniu naw bocznych i zakrystii (1939-1982 r.) wykonane zostały w technice klejowej i emulsyjnej, lamperie w dolnych partiach ścian wykonano w technice olejnej.

Powierzchnie płaskie ścian i sklepienia pomalowane są w kolorze kremowym. Gzymsy, głowice pilastrów, fryzy i pozostałości wystroju sztukatorskiego pokryte są białą farbą. Na sklepieniu zachowały się plakiety z malowanymi postaciami świętych, na ścianie tęczowej (przy krucyfiksie tęczowym) malowane postacie Matki Bożej i Św. Jana, pod kopułą dawnej kaplicy św. Benedykta (obecnie część nawy północnej) malowane tonda z postaciami czterech ewangelistów i ornamentyka roślinna. Dekoracje te powstały prawdopodobnie w 1897 r. i zostały zachowane podczas ostatniego przemalowania ścian i sklepień. W nawach bocznych ściany mają kolor różowy, lamperie olejne białe, stropy kasetonowe pomalowane są na biało z różem w polach płycin.

3. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń.

Wystrój malarski ścian i sklepień.

Stan zachowania powierzchni ścian i sklepień jest zły. Ściany są zakurzone i zabrudzone, widoczne są liczne pociemnienia powierzchni spowodowane osiadaniem kurzu i pajęczyn na nierównościach tynku. W dolnych partiach ścian widoczne są liczne uszkodzenia mechaniczne tynków oraz spęcherzenia spowodowane podciąganiem kapilarnym wody. W górnych partiach ścian widoczne są spękania konstrukcyjne (głównie przy otworach okiennych) oraz odspojenie sklepienia pozornego w nawie głównej przy styku ze ścianą tęczową. Powierzchnia malarska ścian utraciła swoją pierwotną kolorystykę i walory estetyczne.

Dekoracja sztukatorska w nawie głównej.

Dekoracje sztukatorskie (główki aniołków, bordiury wokół okien nawy głównej, gzymsy i fryzy pilastrów) pozostałe z całej kompozycji (po usunięciu pierwotnego sklepienia w nawie głównej) zachowały się w złym stanie. Liczne przemalowania zniekształciły pierwotną formę rzeźbiarską elementów. Liczne zabrudzenia i siateczka spękań materiału powodują zły odbiór estetyczny detali.

4. Wnioski i założenia dotyczące prac konserwatorskich i restauratorskich.

W związku ze złym stanem zachowania powierzchni ścian i sklepienia w nawie głównej oraz ścian i stropów w nawach bocznych konieczne jest przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich. Ze względu na ograniczone możliwości finansowe inwestora wykonać należy jedynie niezbędne prace naprawcze i zabezpieczające tynki i sztukaterie oraz malowanie ścian w kolorystyce ustalonej komisyjnie po wykonaniu badań stratygraficznych.

Badania konserwatorskie.

Badania konserwatorskie wykonane zostaną metodą odkrywek pasowych w miejscach wytypowanych jako prawdopodobne występowanie warstw polichromii. Odkrywki wykonane zostaną mechanicznie z użyciem młotków, skalpeli i dłut w celu ustalenia stratygrafii i chronologii nawarstwień. W przypadku stwierdzenia obecności wcześniejszych dekoracji malarskich odkrywki zostaną miejscowo rozszerzone i skonfrontowane z wynikami badań przeprowadzonych w 2020 r. w prezbiterium kościoła. Na powierzchniach zachowanych sztukaterii wykonane zostaną odkrywki w celu sprawdzenia ewentualnego występowania pierwotnej kolorystyki lub złocień i srebrzeń.

Wystrój malarski ścian, sklepienia i stropów.

Po komisyjnej analizie wyników przeprowadzonych badań stratygraficznych zostanie podjęta decyzja o koniecznym zakresie prac konserwatorskich i prac malarskich. Zapewne zakres wymaganych prac dotyczył będzie kontroli i ewentualnych napraw pokrycia dachowego, odkurzenia i odczyszczenia powierzchni ścian, sklepień, stropów i sztukaterii. Odspajające się najmłodsze warstwy malarskie zostaną usunięte. Konieczne będzie rozpoznanie i naprawa istniejących pęknięć konstrukcyjnych i pustek podtynkowych. Powierzchnie przeznaczone do ponownego pomalowania zostaną poddane dezynfekcji i impregnacji z użyciem środków krzemianowych. Z dużym prawdopodobieństwem wskazać można konieczność usunięcia części najbardziej zniszczonych tynków w dolnych partiach ścian i uzupełnienie ich ubytków lekkim tynkiem wapiennym. W miejscach kitów (pęknięcia tynków) i na nowych warstwach tynków w przyziemiu nałożyć należy gładź wapienną i opracować jej powierzchnię zgodnie z fakturą okolicznych tynków. Malowanie ścian, sklepień i stropów wykonać należy z użyciem farb wapiennych lub silikatowych w kolorystyce ustalonej komisyjnie po wykonaniu badań

stratygraficznych.

Fragmenty dekoracji malarskiej z 1897 r.

Zachowane fragmenty dekoracji malarskiej wykonanej w technice klejowej i kazeinowej należy zachować. Konieczne będzie jej delikatne odczyszczenie za pomocą gąbek czyszczących Wishab. Następnie konieczne będzie utrwalenie powierzchni malowidła z użyciem spoiw akrylowych. Spękania i odspojenia tynku należy wypełnić preparatem opartym na wapnie hydraulicznym. Ubytki podłoża uzupełnione zostaną zaprawą mineralną i gładzią wapienną. Po opracowaniu kitów powierzchnia dekoracji malarskiej zostanie scalona w technice punktowania na bazie dyspersji żywicy akrylowej i pigmentów mineralnych.

Zachowane detale sztukatorskie.

Powierzchnię sztukaterii należy odczyścić z zabrudzeń i pajęczyn. Zaleca się ze względów estetycznych usunięcie nawarstwień w postaci farb i zapraw mineralnych leżących na powierzchniach pierwotnych. Konieczne będzie wykonanie dezynfekcji i wzmocnienia strukturalnego materiału sztukatorskiego. W przypadku odnalezienia w trakcie badań stratygraficznych pierwotnych warstw kolorystycznych lub warstw pozłoty na powierzchni sztukaterii zaleca się ich scalenie i rekonstrukcję.

5. Program prac konserwatorskich.

Badania konserwatorskie.

1. Zabezpieczenie terenu prac.
2. Ustawienie atestowanych rusztowań.
3. Wykonanie pomiarów i dokumentacji fotograficznej sklepienia, ścian i stropów w nawach bocznych.
4. Wykonanie sond schodkowych i odkrywek pasowych na płaszczyznach sklepienia. Miejscowa impregnacja wzmacniająca odsłoniętych warstw, iniekcja i konsolidacja spękań tynków przy użyciu niskoprocentowego roztworu Paraloidu B72. Wykonanie fotografii dokumentacyjnych.
5. Wykonanie sond schodkowych i odkrywek pasowych na ścianach naw. Miejscowa impregnacja wzmacniająca odsłoniętych warstw, iniekcja i konsolidacja spękań tynków przy użyciu niskoprocentowego roztworu Paraloidu B72. Wykonanie fotografii dokumentacyjnych.
6. Wykonanie sond schodkowych i odkrywek pasowych na stropach w nawie północnej i południowej. Miejscowa impregnacja wzmacniająca odsłoniętych warstw, iniekcja i konsolidacja spękań tynków przy użyciu niskoprocentowego roztworu Paraloidu B72. Wykonanie fotografii dokumentacyjnych.
7. Wykonanie sond schodkowych i odkrywek pasowych na detalach sztukatorskich. Miejscowa impregnacja wzmacniająca odsłoniętych warstw, iniekcja i konsolidacja spękań materiału przy użyciu niskoprocentowego roztworu Paraloidu B72. Wykonanie fotografii dokumentacyjnych.
8. Wykonanie dokumentacji opisowej i fotograficznej badanych warstw ze sporządzeniem sprawozdania, zaleceń i programu dalszych prac konserwatorskich i restauratorskich.

Wystrój malarski ścian, sklepienia i stropów (powierzchnie malowane w jednolitych kolorach).

1. Odczyszczenie powierzchni ścian, sklepień i stropów z nawarstwień kurzu i pajęczyn (suche pędzle, odkurzanie).
2. Mechaniczne usunięcie osypujących się partii farb i tynków z okresu ostatniej renowacji.
3. Wykonanie zabiegu dezynfekcji powierzchni ścian, sklepień i stropów z użyciem środków grzybobójczych i bakteriobójczych tj. Preventol, Boramon metodą natrysku.
4. Mechaniczne rozbrzdowanie pęknięć i szczelin w tynkach.
5. Ewentualne mechaniczne usunięcie wtórnych warstw malarskich.
6. Usunięcie metalowych elementów, tj. gwoździ, haków itp.
7. Iniekcja spękań i pustek pod tynkami z użyciem zaczynu z wapna hydraulicznego i białego cementu.
8. Ewentualne wzmocnienie pęknięć ścian z użyciem dedykowanych systemów naprawczych.
9. Uzupełnienie ubytków tynków z użyciem gotowych zapraw wapienno-piaskowych.
10. Uzupełnienie drobnych ubytków w warstwach malarskich z użyciem gładzi wapiennej (np. prod. Alpol).
11. Nałożenie w miejscach kitów (pęknięcia tynków) i na nowych warstwach tynków w przyziemiu gładzi wapiennej i opracowanie jej powierzchni zgodnie z fakturą okolicznych tynków (np. prod. Alpol).
12. Ewentualna impregnacja wzmacniająca powierzchnie płaskie przed malowaniem z użyciem środków krzemianowych (Sto, Remmers, Keim).
13. Rekonstrukcja zniszczonych fragmentów rzeźbiarskich w drewnie i masie Axson SC 258.
14. Malowanie powierzchni płaskich farbami wapiennymi lub silikatowymi (Sto, Remmers, Keim) w kolorystyce ustalonej komisyjnie po przeprowadzeniu badań stratygraficznych.
15. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

Fragmenty dekoracji malarskiej z 1897 r.

1. Ostrożne, mechaniczne usunięcie luźnego brudu i odkurzenie powierzchni warstwy malarskiej (gąbki czyszczące Wishab).
2. Konsolidacja najbardziej zniszczonych fragmentów warstwy malarskiej metodą impregnacji z użyciem roztworu dyspersji wodnej Primalu AC33. Środek impregnujący nałożony zostanie metodą natrysku lub ostrożnego powlekania.
3. Podklejenie złuszczonych warstw malarskich metodą zastrzyków i oprysku z użyciem dyspersji wodnej Primalu AC33 i alkoholowego 3-5% roztworu Paraloidu B82.
4. Właściwe odczyszczenie powierzchni warstwy malarskiej z zabrudzeń i ewentualnych przemalowań metodami mechanicznymi i chemicznymi z użyciem środków dobranych po wykonaniu prób. Proponuje się odczyszczanie powierzchni metodą gumowania, mycia powierzchni gąbka nasączoną wodą lub tamponami z mieszaniną rozpuszczalników lub środków powierzchniowo czynnych. Doczyszczenie powierzchni wykonane zostanie z użyciem kompresów z ligniny nasączonych ww. środkami.
5. Mechaniczne usunięcie najbardziej zniszczonych partii tynków metodą skuwania. Najbardziej zmurszałe i osypujące się tynki w partiach monochromii nie nadające się do impregnacji wzmacniającej zostaną ostrożnie skute.
6. Podklejenie odspojonych tynków i wypełnienie pustek między warstwą tynku a wążkiem ścian i wysklepek. Miejsca niewielkich odspojen wypełnione zostaną metodą iniekcji z użyciem roztworu dyspersji wodnej Primalu AC 33 lub Osakrylu o różnym stężeniu z możliwym dodatkiem wypełniacza. Miejsca zastrzyków wcześniej podsączone zostaną alkoholem w celu zmniejszenia napięcia powierzchniowego i lepszego wchłaniania środka w miejsca przeznaczone do podklejenia. Miejsca większych pustek pod tynkiem wypełnione zostaną również metodą iniekcji z użyciem szybkowiążących środków mineralnych tj. Ledan, zaczyn z uszlachetnionego wapna i białego cementu. Największe przestrzenie pod tynkiem

zostaną otwarte i wypełnione zaprawą wapienną z wypełniaczami (włókno syntetyczne, kawałki cegły, cement biały).

7. Dezynfekcja warstw malarskich i tynków. Miejsca zaatakowane przez grzyby i mikroorganizmy zostaną zdezynfekowane metodą natrysku lub powlekania z użyciem środków grzybobójczych i bakteriobójczych tj. Preventol, Boramon.
8. Odsolenie tynków w miejscach wskazujących na kontakt z wodą deszczową przeciekającą przez sklepienie. Zabieg wykonany zostanie metodą swobodnej migracji soli do rozszerzonego środowiska po wcześniejszym przeprowadzeniu prób na wpływ kompresów na warstwę malarską.
9. Ewentualne wykonanie nowych warstw tynków w miejscach ubytków i tynków usuniętych. Proponuje się wykonanie tradycyjnych tynków wapiennych z piaskiem rzeczonym w dwóch warstwach, w proporcjach 1:3 lub 1:2. W warstwie obrzutki użyty zostanie piasek o większej gradacji, w warstwie zewnętrznej piasek drobniejszy. Powierzchnia nakładanego tynku opracowana zostanie naśladowczo do warstw konserwowanych.
10. Naprawa pęknięć tynków. Miejsca pęknięć zostaną odczyszczane z zabrudzeń i wypełnione metodą iniekcji z użyciem szybkowiązących środków mineralnych tj. Ledan, zaczyn z uszlachetnionego wapna i białego cementu. Największe pęknięcia zostaną i wypełnione zaprawą wapienną zbrojoną włóknem syntetycznym. Następnie na wypełnione miejsce pęknięcia nałożona zostanie drobna siatka z włókna szklanego i dwuwarstwowy tynk wapienny.
11. Nałożenie pobiał wapiennych. W miejscach przetarć warstwy malarskiej oraz na nowych tynkach i kitach przeznaczonych do rekonstrukcji warstwy malarskiej nałożone zostaną pobiał wapienne oraz czysta gładź wapienna.
12. Scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej. W miejscach przetarć i ubytków warstwa malarska zostanie uzupełniona metodą punktowania naśladowczego z użyciem pigmentów i spoiwa w postaci kilkuprocentowego roztworu alkoholowego Paraloidu B 82. Miejsca przeznaczone do rekonstrukcji (duże powierzchnie nowych tynków) scalone zostaną z użyciem odwracalnych farb do wnętrz np. Keim Reversil.
13. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

Zachowane detale sztukatorskie.

1. Odczyszczenie powierzchni ścian, sklepień i stropów z nawarstwień kurzu i pajęczyn (suche pędzle, odkurzanie).
2. Mechaniczne usunięcie warstw przemalowań wapiennych, emulsyjnych i ewentualnych kitów mineralnych.
3. Impregnacja wzmacniająca i podklejenie ewentualnych odsłoniętych pierwotnych warstw malarskich lub pobiał z użyciem 5-10% roztworu żywicy Paraloidu B 72 w acetonie.
4. Dezynfekcja sztukaterii środkiem pleśnio- i grzybobójczym np. Sto Fungal, Boramon, Remmers BFA.
5. Wzmocnienie strukturalne sztukaterii środkiem krzemianowym np. Sto Prim Grundex, Remmers Steinfestiger SNL.
6. Uzupełnienie ubytków sztukaterii gotową masą mineralną (np. Remmers) lub mieszaniną piasku, sezonowanego wapna gaszonego i pigmentów.
7. Ewentualne uzupełnienie scalające pobiał wapiennych na powierzchni sztukaterii.
8. Ewentualne punktowanie scalające barwnych warstw malarskich na powierzchniach sztukaterii przy użyciu spoiwa akrylowego: 5-10% roztworu Paraloidu B82 w alkoholu z pigmentami (technika uzupełnień kolorystycznych naśladowcza do oryginału, dostosowana do charakteru powierzchni).
9. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

*Fot. 1, 2. Wnętrze nawy głównej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Koniętotach.
Stan przed konserwacją.*

*Fot. 3. Wnętrze nawy południowej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Konieńskach.
Stan przed konserwacją.*

*Fot. 4. Wnętrze nawy północnej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Koniecpolu.
Stan przed konserwacją.*

Fot. 5. Kupała dawnej kaplicy św. Benedykta w nawie północnej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Konieńtotech. Stan przed konserwacją.

